

УДК 316.723

Н. СТЕЛЬМАХ, М. ЄПУР

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

МАЙСТЕРНІСТЬ ПЕДАГОГА В ПОПЕРЕДЖЕННІ ВСТУПУ ПІДЛІТКІВ ДО МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР

У статті розкриваються психологічні особливості підлітків, причини появи у них бажань та намірів вступу до молодіжних субкультур. Визначені психолого – педагогічні умови, реалізація яких є запобіжним фактором вступу підлітків до молодіжних субкультур асоціального та антисоціального спрямування.

***Ключові слова:** культура, субкультура, соціальна ситуація розвитку, психологічні особливості віку, умови.*

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується трансформацією соціально-економічної, політичної, культурно-освітньої та інших сфер життєдіяльності. Результатом цього стає зміна якісної основи громадської свідомості, в якій відображаються новітні реалії життя. Разом з цим, сучасність характеризується також загостренням багатьох суперечностей, нестійкістю та різноманітністю орієнтацій і установок, що вносить в життя певну напруженість та викликає появу негативних тенденцій у процесі соціалізації підростаючої особистості.

Розбудова незалежної України, перехід до ринкових відносин викликали необхідність перегляду виховних концепцій, оновлення підходів до формування та становлення особистості в сучасній соціально – педагогічній ситуації. Це знайшло втілення у державних документах: „Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті”, у „Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності”, у „Концепції громадянського виховання” та інших. Так, у Національній доктрині розви-

© Н. Стельмах, М. Єпур, 2012

тку освіти України у XXI столітті наголошується на тому, що головна мета української освіти – створити умови для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, формувати покоління, здатні навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності суспільства.

Проте, найчастіше сучасна молодь шукає шляхи для своєї самореалізації самотійно, не задумуючись про наслідки своєї діяльності. Більшість з них вступають до молодіжних субкультур не через свої переконання, цілі, а тільки через те, що їм подобається атрибутика «неформалів», відносна незалежність і самотійність, можливість бути індивідуальністю.

Звісно, неформальні молодіжні об'єднання різняться характером соціальної спрямованості свідомості та поведінки, типу групових цінностей, особливостями проведення дозвілля. Серед них є групи любителів сучасної музики, танців, різних видів спорту; групи, зайняті суспільно – корисною діяльністю, - охороною пам'яток культури, захистом довкілля, але їх дуже мало. На противагу позитивним об'єднанням молоді є об'єднання, чия розкута поведінка може бути охарактеризована як соціально – патогенна і навіть злочинна: готи, панки, сатаністи, гопники, скінхеда, або субкультури, учасники яких шкодять своєму здоров'ю: емо, хіпі, байкери та інші.

Спираючись на соціологічні та психологічні дослідження, педагогічна наука шукає шляхи подолання негативного впливу субкультур на підлітків.

Ця проблема тісно пов'язана із соціальною адаптацією підлітків, яку досліджували соціологи Е.Віттенберг, Е. Еріксон, А.Маслоу, Парсонс та інші.

Теоретичними розробками проблеми молодіжної субкультури займалися відомі соціологи, педагоги, психологи, як зарубіжні, так і вітчизняні: Д. Аусубель, К. Мангейм, М. Титма, Е. Саар, Д. Хебидж, С. Фріт; О. Бабосов, І. Баєва, В. Бобахо, М. Боришевський, А. Бистрицький, Ю. Давидов, Л. Жуховицький, С. Косарецька, С. Левиков, В. Левічева, Д. Ольшанський, Л. Павлішевська, В. Печенева, М. Розін, І. Роднянська, С. Сергеев та інші.

У їх дослідженнях визначено причини появи різних молодіжних течій, їх специфіку, обумовлену особливостями культури та різними рівнями соціально-економічного розвитку регіонів; подано класифікації молодіжних субкультур за різними критеріями; виокремлено їх основні значущі функції; розкрито спрямованість дій, вчинків, діяльності; подано характеристику та оцінку зовнішньої атрибутики; виявлено особливості проведення вільного часу та досліджено вплив молодіжних субкультур на особистість.

Сьогодні негативний вплив молодіжних субкультур на формування особистості дитини набув глобального характеру. Ця надзвичайно актуальна проблема вимагає серйозного всебічного дослідження не тільки теоретичних основ, а й практично-методичних засад. Але, на жаль, поки що вона залишається малодослідженою.

Актуальність дослідження: сучасна соціальна ситуація розвитку вимагає серйозної профілактики негативного впливу субкультур на формування особистості підлітка, оскільки асоціальні та антисоціальні молодіжні об'єднання формують у дітей, які попали під їх вплив, соціально негативні якості, форми поведінки, що виявляються в жорстокості, агресивності щодо інших людей, природи, історичних пам'яток, приносять шкоду здоров'ю дітей та оточуючим, загрожують життю.

Мета статті: визначити психолого-педагогічні умови, дотримання яких в організації виховної роботи з підлітками, попередить їх вступ до молодіжних субкультур негативного спрямування.

Культура притаманна всім спільнотам і кожній людині зокрема та розглядається насамперед як духовний зміст історичного розвитку людства у різноманітних проявах. У ній відтворюється історія людства в її потенційності й вільному розкритті людських сутнісних сил [4,с.62]. Феномен культури охоплює усі сфери суспільного життя, присутній у всіх його проявах.

Субкультури – головні складові соціальної взаємодії, на рівні яких і виникає оновлення культури. Їх ідеї асимілюються суспільством в міру отримання широкого визнання.

Молодіжна субкультура – це система цінностей, установок, моделей поведінки, життєвого стилю певної соціальної групи, яка є цілісним утворенням у межах домінуючої культури. Таких субкультур безліч й кожна з них особлива, відрізняється від інших, проте можна виділити їх основні зовнішні ознаки: не мають офіційного статусу; слабо виражена внутрішня структура; більшість об'єднань мають слабо виражені інтереси; слабкі внутрішні зв'язки; не мають програми діяльності; діють з ініціативи невеличкої групи; представляють альтернативу державним структурам; дуже важко піддаються упорядкованим класифікаціям [6, с.48].

Молодіжні субкультури можуть успішно вписатися у процес демократизації суспільства, а можуть бути дестабілізуючим чинником, виступаючи з позицій голого критиканства і відкритого протистояння правоохоронним органам та органам влади, бо майже кожна субкультура має як позитивні, так і негативні риси.

Існує багато класифікацій молодіжних субкультур, оскільки в основі кожної – якийсь один критерій. Окремі соціологи (Н.Бабенко, В.Лісовський, Р.Мертон та інші) за соціально – правовою ознакою виділяють: **просоціальні, асоціальні та антисоціальні** субкультури [3;5;7].

У ній чітко виділено неформальні молодіжні об'єднання негативного (асоціального та антисоціального) та позитивного (просоціального) спрямування. Це дає змогу чітко виокремити спрямованість та з'ясувати характер їх впливу на молодь.

Так, наприклад, просоціальні неформальні клуби чи об'єднання є соціально-позитивними, корисними суспільству: «Захисники природи», «Об'єднання охорони тварин», «Об'єднання захисту пам'ятників», «Об'єднання зелених», «Трейсери», та інші. Ці об'єднання вирішують соціальні проблеми культурно-захисного характеру: захист пам'яток, пам'ятників архітектури, реставрація храмів, вирішують екологічні проблеми. Зазвичай, чисельність таких неформальних об'єднань нестабільна: від 10-15 до 70-100 осіб. Неоднорідний їх соціальний та віковий склад. Проте, свою нечисленність такі групи компенсують активністю [6;7].

На протигагу просоціальним об'єднанням існують антисоціальні. Антисоціальність – яскраво виражений агресивний характер, прагнення утвердити себе за допомогою інших: скінхеде, гопники, сатаніти та інші.

Асоціальні субкультури стоять осторонь соціальних проблем, але загрожують суспільству, здебільшого виконують рекреаційні функції. Наприклад, панки з девізом “живемо тут, тут і сьогодні”, мажори, які проповідують теорію хайлайфізму, “високий рівень життя”, рокери, хіпі, готи.

Людина, яка потрапляє до субкультури, стає з нею одним цілим, оскільки приймає усі порядки, закони нової спільноти, у неї змінюється система цінностей і погляди на світ.

Найчастіше до молодіжних субкультур вступають підлітки, що обумовлено особливостями їх віку, соціальною дезадаптацією та незадоволеністю базових вікових потреб. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури можна виділити основні причини появи бажань та намірів підлітків вступити до молодіжних неформальних об'єднань:

1. Негативні процеси соціального середовища: негативний вплив ЗМІ; зниження духовності у всіх сферах життя; деформація ціннісних орієнтацій; неможливість розвивати свої здібності в позашкільних установах (платні послуги) тощо.

2. Неприятливі умови життя в родині: невиконання батьками своїх функцій, їх безвідповідальність; використання непедагогічних засобів виховання; шкідливі звички батьків; відсутність єдиних вимог до дитини; сімейні конфлікти, розлучення; непорозуміння та гострі суперечки з дітьми із – за відсутності психолого – педагогічних знань про їх вікові особливості; матеріальна скрута в сім'ї; незадоволеність основних потреб підлітка: матеріально – побутових, в симпатії, емоційній підтримці та прийнятті, допомозі. Їх фрустрація і призводить до тривожності, нервово-психічного дискомфорту, порушень у поведінці, появи бажань та намірів приєднання до інших об'єднань, нехай і негативного спрямування.

3. Соціально-психологічна дезадаптація підлітків, яка супроводжується зниженням самооцінки, розмиванням індивідуальності, зростанням незадоволеності своїм становищем у соціальному оточенні та пошуками інших спільнот, де вони знайдуть порозуміння, й, у міру можливості, стануть корисними та цінними.

4. Нераціональне проведення підлітками вільного часу; відсутність допомоги та контролю дорослих в організації дозвілля дітей.

5. Бездіяльність шкільного самоврядування, слабка організація учнівських колективів, одноманітність виховних заходів без урахування сензитиву віку.

6. Упущення в навчально-виховній діяльності школи або окремих педагогів: формалізм; порушення норм педагогічної етики (презирливе ставлення до учнів, приниження їх гідності); авторитаризм; незнання особливостей підліткового віку; недоцільність засобів педагогічного впливу.

7. Прагнення до самореалізації, самоствердження, порозуміння; пошуки «ситуацій успіху», можливостей задоволення своїх інтересів та потреб, підвищення самооцінки.

8. Можливість підняти свій статус в системі міжособистісних взаємин, нехай і не суспільно – цінними діями та діяльністю в неформальних об'єднаннях.

9. Ігнорування особливостей підліткового віку, недооцінювання дорослими глибоких вікових суперечностей розвитку підлітка.

10. Незадоволеність базових потреб підлітків або конфлікт між ними (потреби в самоповазі, у спілкуванні з ровесниками, прагнення набути сприятливого статусу в системі міжособистісних стосунків у класному колективі, потреби у самоствердженні, самореалізації).

11. Емоційно негативні стани: депресія, підвищена тривожність, агресивність, ригідність.

Ураховуючи основні причини появи бажань та намірів вступу підлітків до субкультур, ми визначили психолого-педагогічні умови попередження та нейтралізації їх намірів вступу до молодіжних об'єднань.

У психолого-педагогічному аспекті виховання гармонійної, всебічно розвиненої особистості забезпечує комплексний цілеспрямований виховний вплив на свідомість, почуття та поведінку.

Важливою умовою профілактичної роботи з підлітками є організація різнобічної позитивно й емоційно забарвленої взаємодії педагогів і дорослих у всіх сферах життєдіяльності колективу підлітків. Дотримання її сприятиме виведенню підлітків зі стану байдужості, негативного сприйняття інформації, вимог дорослих, що гальмує усю психологічні процеси та викликає незадоволеність, супротив, а то - й закрити чи відкрити форми агресії. Позитивні ж почуття та емоції є своєрідним підґрунтям ефективною профілактичної та корекційної роботи з учнями.

Однією із значущих умов профілактики негативного впливу молодіжних субкультур на підлітків є забезпечення їх соціальної адаптації та задоволення базових потреб: в позитивному оцінюванні дорослих; в самоповазі; у спілкуванні з ровесниками; потреби набути сприятливого статусу в системі міжособистісних відносин у колективі класу, в самореалізації та самоствердженні. Методологічна послідовність формується та розвивається в діяльності, дає підстави стверджувати: залучення підлітків до педагогічно доцільно організованої діяльності, яка відповідає новій соціальній ситуації їх розвитку, - один із шляхів до вирішення проблем адаптації, самореалізації, самоствердження, підвищення статусу. Щоб це відбулося, необхідно організувати діяльність з урахуванням чітких вимог:

а) забезпечення активності кожної особистості в організації діяльності, коли вона виступає суб'єктом творчої діяльності. Це вимагає адаптації діяльності до завдань особистісного розвитку вихованців, яке багато в чому визначається тим, наскільки вона має для підлітка особистісний смисл, якою мірою діяльність і відносини розглядаються учнем як ціннісні для нього, сповнені смислу, відповідні до його інтересів, потреб, життєвих цілей;

б) формування у підлітків суспільно-цінних мотивів діяльності. Найбільші потенційні можливості для формування особистості має суспільно корисна діяльність, яка є провідним типом діяльності для підлітків. Вона в найбільшій мірі орієнтована на добробут, щастя та радість інших людей, має безкорисливий характер (діти не отримують платню), вводить дитину у світ більш широких відносин та взаємодій. Це піклування про дітей дитбудинків, хворих та похилих людей, про тварин, природу, дитячий майданчик, школу та інше. Вона додає нові можливості для розвитку особистості, вносить нові мотиви, ролі, розширює досвід, тобто додатково соціалізує особистість. Але будь-яка діяльність стане потужним фактором формування особистості, якщо педагог вводитиме моральну аргументацію: пояснюватиме: для чого?, з якою метою?, навіщо?, яку користь принесе собі, іншим людям, природі? тощо;

в) різноманітність організованих форм діяльності, надання учням прав і можливостей їх вибору. Підлітки не люблять одноманітності, буденності, сірості. Оскільки нервова система підлітків не завжди може витримати сильні, тривалі за впливом і монотонні подразники, необхідно так організовувати їх життєдіяльність, щоб позбавити одноманітних видів діяльності, пояснень, розповідей і повчань. У одних підлітків такі явища викликають гальмівні процеси: апатію, сонливість, в'ялість, байдужість, а в інших – можуть викликати роздратованість, злість, грубість та інші негативні прояви. Іншими словами, монотонні подразники у підлітковому віці виступають провокаторами соціально-негативних реакцій і дій та пошуків спільнот, де все – яскраве, різноманітне, привабливе;

г) запрошення до участі у діяльності значущих для школярів осіб, виразників цінностей самопізнання та самовдосконалення. Рефлексія, потреба до самовиховання, пошук ідеалу – психологічні новоутворення підліткового віку. Приклад дій, ставлень, вчинків, поведінки, діяльності значущих, авторитетних для підлітків людей позитивно впливає на них і виступає спонукою до самовдосконалення;

д) спрямованість змісту діяльності на становлення соціально значущих потреб та здатності бути особистістю. Потреби формуються через зміни. Пред'явлення доступних, вмотивованих вимог у коректній формі, які викликають позитивний емоційний відгук у душах дітей, – це перший етап формування потреб. Наступним етапом є організація виконання вимог в конкретній діяльності, спочатку - разом з вихованцями, потім – самостійно, але під ненав'язливим контролем дорослих, необхідною допомогою та емоційним підкріпленням виконаних дій з боку педагогів та колективу. Отож, доцільно організована діяльність є головним засобом формування потреб підлітків. У свою чергу, дії, вчинки, поведінка завжди обумовлені потребами дітей.

- демократично-гуманістичний характер взаємодії. Підлітки не сприймають авторитарно – категоричних вимог, розпоряджень, наказів. Почуття дорослості підштовхує школярів до емоційно – негативного їх сприйняття. Тому демократичність з боку педагога, вимоги в непрямих формах (поради, натяки, прохання та рекомендації) сприятимуть емоційно-позитивному їх сприйняттю та трансформації в потреби до суспільно-цінних проявів та дій;

- забезпечення індивідуального підходу до кожного: врахування особливостей характеру, інтересів, потреб, мотивів, можливостей;

- розвиток об'єктивної самооцінки та оцінки інших людей: їх дій, ставлень, вчинків та поведінки, уміння виокремлювати внутрішні мотиви їх зовнішніх проявів.

Таким чином, майстерність педагога полягає у вивченні теоретичних основ проблеми, вікових особливостей підлітків, визначенні причин вступу до молодіжних субкультур та в організації виховної роботи з дітьми з дотриманням психолого-педагогічних умов, експериментальна перевірка яких дала якісні результати у попередженні вступу підлітків до молодіжних субкультур та виробленню у них стійкого імунітету до їх негативного впливу.

Список використаних джерел

1. Баева И. Психология молодёжной субкультуры: риск и перспективы роста / И.Баева // Социальная педагогика. – 2010. - №2. – С.117 – 125.
2. Мюллер К. Молодіжні субкультури [Електронний ресурс] // АЖ - інтернет-видання про сучасне мистецтво [сайт]./ К. Мюллер – Електрон. дані. – К, 2002. – Режим доступу: <http://www.azh.com.ua/lib/molodizhni-subkultury>. - Назва з екрану.
3. Павлішевська Л.В. Неформали: погляд на проблему/ Л.В. Павлішевська. // Виховна робота в школі. – 2010. – №7. – с. 30 – 35.
4. Садуллаев Д.С.. Молодёжная субкультура – культурное отчуждение? // Мир образования – образование в мире./ Д.С. Садуллаев, Г.М. Рахматуллаева. – 2009. - №3. – С.84 – 93.
5. Теорія субкультур [Електронний ресурс]: (стаття) / Щепанская Т.І. // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2005. – число 23. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n38texts/schepanskaja.htm>. - Назва з екрану.
6. Эльконин Д.Б. К проблеме периодизации психологического развития в детском возрасте/ Даниил Борисович Эльконин // Вопросы психологии. – 1971. – № 4.– С.112–117.

Стаття надійшла до редакції 02. 02. 2012.

Стельмах Н., Епур М.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского, Украина

МАСТЕРСТВО ПЕДАГОГА В ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ ВСТУПЛЕНИЯ ПОДРОСТКОВ В МОЛОДЕЖНЫЕ СУБКУЛЬТУРЫ

В статье раскрываются психологические особенности подростков, причины появления у них желаний и намерений вступления в молодежные субкультуры. Определены психолого-педагогические условия, реализация которых является предупредительным фактором вступления подростков в молодежные субкультуры асоциального и антисоциального направления.

Ключевые слова: культура, субкультура, социальная ситуация развития, психологические особенности возраста, условия.

Stelmah N., Epur M.

Mikolayiv National University named after Sukhomlinsky, Ukraine

THE SKILL OF THE TEACHER IN THE PREVENTION OF ENTRY TEENAGERS IN YOUTH SUBCULTURES

The article reveals the psychological characteristics of teenagers, the reasons of their desires and intentions of joining the youth subcultures. Certain psychological - pedagogical conditions, which realization is a preventive factor for teenagers to join youth subcultures asocial and antisocial orientation.

Keywords: culture, subculture, social situation of development, psychological characteristics of age, condition.